

Prof. dr hab. inż. arch. Maria Jolanta Sołtysik, prof. zw. PG
Wydział Architektury
Politechnika Gdańska
Ul. G. Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk

Recenzja

**monografii habilitacyjnej i dorobku naukowego dr inż. arch. Jerzego Wowczaka,
zatrudnionego na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im.
Andrzeja Frycza Modrzewskiego**

I. Podstawa opracowania recenzji

Podstawą opracowania recenzji jest Uchwała 11/2023/2024/KA/HAB Komisji ds. Stopni Naukowych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego z dnia 10 kwietnia 2024 r. oraz Umowa na wykonanie recenzji zawarta w dniu 29.05.2024 r. pomiędzy Krakowską Akademią im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego a prof. dr hab. inż. arch. Marią Sołtysik. Wraz z tymi pismami przesłano do recenzji następujące materiały:

- a) Osiągnięcie naukowe będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w postaci monografii habilitacyjnej pt. *Funkcja i treść. Dychotomie polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga (1911-1987)*
- b) Tom I zawierający takie załączniki jak:
  1. Wniosek dr Jerzego Wowczaka o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk inżyniersko-technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka wraz z danymi wnioskodawcy;
  2. Kopia dokumentu potwierdzającego posiadania stopnia doktora
  3. Autoreferat zawierający omówienie głównego osiągnięcia naukowego wraz z załączonymi recenzjami wydawniczymi oraz informacje o aktywności badawczej dydaktycznej organizacyjnej i popularyzatorskiej wnioskodawcy ;
  4. Wykaz osiągnięć naukowych oraz pozostałego dorobku;
  5. Kopie udokumentowań dorobku naukowego i poza naukowego
- c) Tom II zawierający:
  6. Wybrane publikacje
  7. Wybrane prace projektowe

II. Przebieg pracy naukowo-zawodowej Kandydata

Jerzy Wowczak ukończył studia magisterskie w 1987 roku na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Następnie podjął pracę jako architekt, a działalność projektowa

stanowiła główny trzon jego pracy zawodowej przez następne około 20 lat. Podjął w tym czasie pracę w następujących instytucjach: przez ponad rok pracował w PP PKZ w Kierownictwie Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu (1988-1989); przez następne dwa lata pracował w Biurze Rozwoju Krakowa, w tym przebywając na kontrakcie w Symferopolu w ZSRR (1989-1991); w latach 1993-94 był zatrudniony jako Generalny Projektant w Przedsiębiorstwie W-Arch Spz.; a następnie odbywał praktykę architektoniczną biurze projektowym w Brandenburger Architektur Und Ingenieures, mbH w Brandenburgu. Od 1990 roku swą działalność projektową prowadził – i prowadzi do dzisiaj - we własnej pracowni architektonicznej – Autorskiej Pracowni Projektowej, wspólnie z żoną Ewą Wowczak. Jednocześnie w latach 2015-2019 został zatrudniony w Zespole ds. Realizacji Inwestycji 'Nowa Siedziba SU Kraków-Prokocim' Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum. W tym czasie Jerzy Wowczak zdobył uprawnienia zawodowe do nadzoru i prowadzenia budów w 1988 r., do projektowania w 1989 i uprawnienia urbanistyczne w 2000 r. Został też rzeczoznawcą Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków oraz członkiem kilku organizacji zawodowych, naukowych i społecznych: Małopolskiej Okręgowej Izby Zawodowej Inżynierów Budownictwa, Małopolskiej Izby Zawodowej Architektów, Stowarzyszenia Architektów Polskich, Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków i Południowej Izby Zawodowej Urbanistów.

W 2009 roku zainteresowania Kandydata zaczęły ewoluować w stronę akademicką – zarówno w sensie dydaktycznym, jak i naukowym. Od tego czasu prowadził zajęcia dydaktyczne na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Wkrótce też rozpoczął pracę naukową, której pierwszym znaczącym rezultatem była rozprawa doktorska wykonana na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pt. *Jan Sas-Zubrzycki (1860-1935) – architekt, historyk i teoretyk architektury* pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Szczerskiego. W dniu 28 kwietnia 2017 roku Jerzy Wowczak uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie sztuki na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Z początkiem października 2020 roku dr Wowczak został zatrudniony na stanowisku adiunkta na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, gdzie pracuje do dzisiaj. Wówczas też rozpoczął aktywną działalność naukową i publikacyjną nakierowaną na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej. Od kwietnia do czerwca 2023 roku odbył staż naukowy na Wydziale Inżynierii Lądowej i Gospodarki Zasobami Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. W trakcie które podjął intensywną działalność badawczą dotyczącą rozwoju urbanistycznego tej Uczelni.

Wniosek o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego został przez dr Wowczaka złożony 14 grudnia 2023 r. w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Z przedstawionej przez Kandydata dokumentacji do wniosku wynika, że nie ubiegał się on wcześniej o taki stopień w innej Uczelni.

III. Ocena monografii habilitacyjnej jako osiągnięcia naukowego

1. Informacje ogólne i układ

Monografia dr inż. arch. Jerzego Wowczaka pt. *Funkcja i treść. Dychotomie polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga*, wydana przez Oficynę Wydawniczą AFM w Krakowie w 2021 r. zgłoszona została przez Kandydata jako osiągnięcie naukowe będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Monografia liczy 320 stron, a jego zasadnicza część składa się ze Wstępu (przy którym zamieszczono Wykaz skrótów i akronimów oraz Podziękowania), ośmiu rozdziałów oraz krótkiego Zakończenia. Całość uzupełniono Aneksiem, Bibliografią i Spisem ilustracji. Aneks (s.245-277) zawiera sporządzony przez Jana Kruga wykaz sporządzonych przez niego projektów do 1954 r. oraz opinie wystawiane o jego pracy i osiągnięciach przez mu współczesnych. Bibliografia jest obszerna (s. 279-291) i wyczerpująca, a długi spis ilustracji (s. 292-305) świadczy o wnikliwości przeprowadzonej przez Habilitanta kwerendy archiwalnej. Jak Autor podkreśla, ilustracje te w przeważającej większości nie były dotąd publikowane (s. 11)

Zawartość merytoryczna

1. Wstęp (s. 9-11)

We Wstępie Autor przedstawia ogólnie temat i strukturę merytoryczną pracy. Zaczyna od słusznej konstatacji, że wprawdzie awangardowi twórcy z początku XX wieku ustanowili nową kategorię piękna – „piękno utylitaryzmu” – to jednak nie udało się im zrezygnować całkowicie z „symbolicznych atrybutów architektury” oraz z „historycznych konotacji narratywizmu”. Ich rola była różna w XX stuleciu – rosła w okresach rozwojowych „XX-wiecznych totalitaryzmów”, a także nabierała znaczenia w „obiektach pomnikowych i reprezentacyjnych” (s. 9).

Następni Habilitant wskazuje na lata aktywności zawodowej Jana Kruga, przypadające na okres 1930-1978, stwierdzając, że jego twórczość odzwierciedla „wszystkie tendencje charakterystyczne dla polskiej architektury tego okresu”. Stwierdza przy tym, że architekt ten „prowadził twórczy dialog z czołowymi projektantami”, wymieniając przy tym słynnych architektów z którymi Krug współpracował, takich jak Tadeusz Brzoza i Fryderyk Tadanier, oraz uznanych rzeźbiarzy, takich jak Marian Wnuk, Stanisław Rzecki i Marian Konieczny. Jerzy Wowczak podkreśla, że prace Jana Kruga „odznaczały się niekonwencjonalnym podejściem do tematów”, że „był bardzo aktywny zawodowo” i że „z powodzeniem rywalizował z najważniejszymi ówczesnie architektami polskimi, biorąc udział w rozwoju rodzimej architektury”. **Tak ujęte stwierdzenia stanowią bardzo dobre tezy wstępne pracy Kandydata i w pełni uzasadniają wybór tematyki jego rozprawy.**

Dr Wowczak pisze, że część analityczna jego pracy dotyczy kolejno: przedmiotu badawczego, źródeł i stanu badań, architektury polskiej XX wieku i jej dychotomii oraz życia, twórczości i dzieł Jana Kruga. W konkluzji Wstępu Jerzy Wowczak stwierdza, że „przedstawiona tu dychotomia funkcjonalizm-symbolizm ukazana zostanie w jej XX-wiecznej odsłonie przez pryzmat doświadczenia jednego architekta – Jana Kruga” (s. 11). **Habilitant**

nie wspomina przy tym, że w pracy zostanie ukazana deklarowana w tytule relacja „funkcja i treść”. I tu rodzi się ze pytanie dlaczego, gdyż zgodnie z tytułem rozprawy to właśnie ta relacja powinna stanowić pierwszoplanowy wątek rozważań.

2. Przedmiot badawczy (s.15-21)

Rozdział zatytułowany „Przedmiot badawczy” to ta część rozprawy, w której Autor prezentuje główne jej pojęcia, ramy czasowe i metodę. Zaczyna swój tekst wskazując, że architektura i jej przemiany znajdują się w centrum uwagi badaczy bardzo różnych specjalności, tym zwłaszcza historyków, krytyków sztuki, filozofów i filozofów estetyki. Pisze też, że „Architektura informująca o ideach, czyli architektura operująca językiem (...) - o charakterze kodu znaczeniowego – bywa nazywana symboliczną. Architektura która przede wszystkim służy potrzebom, to architektura funkcjonalistyczna, stosunkowo niedawno nobilitowana.” (s. 15).

Rozdział ten składa się dalej z sześciu krótkich podrozdziałów, których tytuły i zawartość w skrócie przytoczono poniżej.

„2.1. Architektura funkcjonalistyczna”

Kandydat pisze, że na początku XX wieku „postulowano redukcję formy na rzecz funkcjonalności”, i że dzisiaj „funkcjonalność i odpowiednie użycie materiałów w powszechnym odczuciu zastępuje w architekturze dawną kategorię piękna. (...) Architektura funkcjonalistyczna wyrosła z opozycji do architektury narracyjnej”.

„2.2 Architektura – sztuka symboliczna”

Ten fragment rozprawy poświęcony jest architekturze „jako medium w przekazywaniu idei”. Autor twierdzi, że „forma i treść to atrybuty symbolu (s. 16). Po raz drugi przytacza traktowane jako motto słowa Erwina Panofskyego: „W dziele sztuki ‘forma’ nie może zostać oddzielona od ‘treści’: rozłożenie kolorów i linii, światła i cienia, kształtów i płaszczyzn (...) musi być postrzegane jedynie jako środek przekazujący pozawizualne znaczenie”. Habilitant stwierdza następnie, że „W niniejszej pracy ograniczymy analizę treści przynależnej formom architektonicznym do typu przedstawionego przez Charles’a Sandersa Peirce’a jako ‘znaków symbolicznych’.”(s.17). Niestety zdanie to zostało sformułowane w sposób niegramatyczny, a jest ono ważne dla pracy, gdyż przybliży rozumienie przez Autora pojęcia TREŚCI architektury. Możemy z niego wnioskować, że dla Autora rozprawy treścią architektury są ‘znaki symboliczne’ przynależne formom architektonicznym. Dalej czytamy też, że w pracy „zajmiemy się sposobem interpretacji istoty architektury w ogóle i różnicami w ocenie jej społecznej roli w badanym okresie”.

Ponieważ poza tym miejscem nigdzie w rozprawie Habilitant nie omawia podnoszonego w tytule pojęcia treści architektury, przytoczony wyżej fragment jest ważny dla pracy. Budzi jednak zastrzeżenia, które przedstawiam dalej w Uwagach Krytycznych

2.3. Ramy czasowe

Jerzy Wowczak jako ramy czasowe rozprawy podaje ogólnie wiek XX, a w szczególności lata 1929-1980. Dokonuje też podziału tego okresu, wyznaczając trzy jego cezury i pisząc, że „pierwszy rozdział w historii polskiego modernizmu skończył się w roku 1949.” Jako kolejną cezurę wskazuje „koniec socrealizmu w roku 1955”, a następną rok 1980,

przyjmując go za koniec drugiego rozdziału w polskim modernizmie i początek postmodernizmu. **Pewne wątpliwości budzi też fakt przyjęcia roku 1929go jako dolnej ramy czasowej, gdyż Autor nie wyjaśnia tej cezury. Cały przyjęty przez Habilitanta podział jest dość dyskusyjny, a swoje zastrzeżenia do niego przedstawiam w dalszej części recenzji w Uwagach krytycznych.**

2.4. Konfrontacyjne postawy architektów

Habilitant słusznie zauważa, że „Dla dyskursu teoretycznego na początku XX wieku charakterystyczne były ostro formułowane osądy. (...) Walka o „Nową Sztukę” prowokowała do wyznaczania linii podziałów.” Stanowiło to źródło dychotomicznego obrazu architektury, w którym krytycy i architekci „utwierdzali społeczeństwo w przeświadczeniu o dychotomicznym rozdziale postępowej, modernistycznej architektury, od wstecznej, historyzującej.” Jak dalej zauważa Habilitant „Już przed II wojną nastąpiło odreagowanie na taki obraz świata sztuki: architekci nie podporządkowali się bezrefleksyjnie wszystkim zasadom funkcjonalizmu i swoimi dziełami poddawali w wątpliwość sens manifestów artystycznych (...); czerpali satysfakcję z przekraczania granic modernizmów”.

Trzeba podkreślić, że propozycja spojrzenia na architekturę XX wieku przez pryzmat istniejących w niej podziałów dychotomicznych jest propozycją bardzo ciekawą metodologicznie, nawet jeżeli dotyczy to tylko twórczości jednego architekta – w tym wypadku Jana Kruga.

2.5. Architekt jako podmiot przemian architektonicznych

Podrozdział zawiera tezę o wyjątkowości twórczości Jana Kruga i że zasługuje ona na uwagę badawczą z uwagi na dorobek architektoniczny, aktywność twórczą w dziedzinie rzeźby i doświadczenie pedagogiczne.

2.6. Metoda

Autor przedstawia sposób przeprowadzenia swego wywodu habilitacyjnego, pisząc m. in. że „Analiza polemicznych stanowisk zapisanych w krytycznych artykułach (...) i dziełach teoretycznych z początku XX wieku pozwoliła na postawienie tezy o występujących w obiegu medialnym dychotomiach. (...) Na tak zbudowanej podstawie analitycznej poddamy badaniom poszczególne dzieła architektoniczne Kruga, z uwzględnieniem kontekstu rozpoznanych wcześniej dychotomii”. **Dokonane w ten sposób ujęcie celu i metody pracy jest właściwe.**

3. Źródła i stan badań (s. 23-33)

Habilitant przedstawia stan badań nad architekturą polską XX wieku, wskazując że pośród źródeł informacji o tej problematyce znajdują się zarówno artykuły i analizy zamieszczone w czasopismach z okresu międzywojennego, jak i obszerne piśmiennictwo okresu powojennego, aż do współczesności. Podkreśla jednocześnie, że twórczość Jana Kruga nie była jeszcze przedmiotem badań historycznych.

Wskazując na źródła archiwalne przywołuje przede wszystkim zbiory przechowywane w warszawskiej siedzibie SARP, w Archiwum Narodowym w Krakowie, w Muzeum Architektury we Wrocławiu i w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dla analiz dotyczących

Jana Kruga istotne były również zdeponowane w archiwach dokumenty nieistniejących już biur projektowych, których zatrudniony był architekt, a także jego teczka osobowa znajdująca się w Archiwum ASP oraz dokumenty przechowywane przez rodzinę Jana Kruga. **Przedstawiony przez Habilitanta wybór źródeł archiwalnych jest w pełni przekonujący, a stan badań, mimo że pozostawia pewien niedosyt w liście wymienionych opracowań jest akceptowalny.**

4. Architektura polska XX wieku – współczesny problem badawczy (s. 35-38)

W tym krótkim, liczącym niewiele ponad 2 strony rozdziale Habilitant stwierdza, iż „Odnosimy wrażenie, że w badaniach nad architekturą XX-wieczną dochodzi do przewartościowania”. Jako przyczynę podaje następujące współcześnie rozszerzenie badań nad polskim modernizmem o okres II wojny światowej i okupacji oraz o powojenny okres Polski Ludowej, co pozwala na „odkrycie nowych kierunków wpływów i nowych mistrzów” (s. 38). **Trzeba stwierdzić, że recenzowana praca habilitacyjna dobrze wpisuje się w ten nurt, rozszerzający zakres badawczy nad modernizmem.**

5. Polska architektura XX wieku (s. 39-83)

Na wstępie tego rozdziału Habilitant stwierdził słusznie, że „Nie można zrozumieć dorobku Jana Kruga, zwrotów w jego karierze (...) bez odniesienia do dynamicznych zmian w architekturze czasów w których dane mu było tworzyć”. Przedstawia więc Autor ciąg rozwojowy architektury polskiej w badanym okresie, odwołując się przy tym bogato do literatury przedmiotu i do związków z architekturą światową. W kolejnych podrozdziałach prezentowane są takie zagadnienia jak: 5.1. Funkcjonalizm zanim nastał modernizm; 5.2. Budownictwo mieszkaniowe i awangarda architektoniczna; 5.3. Kierunki tradycyjne; 5.4. Szkoły lokalne; 5.5. Pomniki; 5.6. Modernizm klasycyzujący; 5.7. Nowoczesny romantyzm; 5.8. Nowoczesność. Wielobranżowe zespoły projektowe. Organizacje zawodowe; 5.9. Planowanie regionalne, urbanistyka; 5.10. Powojenna kontynuacja; 5.11. Socrealizm; 5.12. Nowy modernizm. **Jest to przedstawienie rozwojowe architektury kompetentne, przedstawione ciekawie, z uwzględnieniem elementów dotychczas słabo dostrzeganych.**

Można tu dyskutować jednak z kolejnością i częściowo także zawartością merytoryczną niektórych rozważanych problemów, gdzie „Kierunki tradycyjne” ograniczono do nurtu Art Déco z około 1925 r. (s. 51), umieszczając go po „Awangardzie architektonicznej”, do której zaliczono dzieła powstałe w latach 1926-1937 r. (s. 46-48). Dyskutować by można także z zaliczeniem stylu dworkowego do „Nowoczesnego romantyzmu” i zestawienie go razem z Polskim Pawilonem na Wystawie w Paryżu w 1937 roku i na Światową Wystawę w Nowym Jorku w 1939 r. (s. 56-61).

Wątpliwości budzi jeszcze fakt, że Kandydat zakończył swe rozważania o architekturze polskiej na projektach wykonanych w 1960 roku, mimo iż deklarowana we wstępie górna rama czasowa sięga do 1980 roku (patrz dalej na Uwagi krytyczne w recenzji).

6. Dychotomie polskiej architektury w XX wieku (85-93)

W rozdziale tym na początku czytamy „ W propagowaniu nowoczesnej architektury prym wiodły skrajne osądy środowiska opiniotwórczych architektów, które ostatecznie doprowadziły do społecznego przekonania o dychotomicznym obrazie architektury) (s. 85). I dalej: „ W latach 20. XX wieku analizy porównawcze postaw twórczych konstruowano na przeciwstawnych znaczeniach : funkcja czy przeznaczenie, modernistyczny lub historyzujący, nowoczesny albo wsteczny) (...) Szczególną uwagę historycy sztuki poświęcają budynkom o charakterze reprezentacyjnym. Ich pożądanym atrybutem jest piękno i treść ukryta w symbolach” (s. 88). „Rodziło to kolejną przeciwstawność w postawach twórczych: forma funkcjonalistyczna albo reprezentacyjna, redukcjonizm albo symbolizm” (s. 89).

Reasumując swoje rozważania, za główne dychotomie dominujące w polskiej architekturze od początków XX w., a odnoszące się do teorii architektury Kandydat przyjmuje następujące sześć przeciwieństw (s. 92):

- „- architekt funkcjonalista albo nieprzystający do współczesnych wyzwań;
- budynki nowoczesne albo akceptowalne społecznie;
- architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna;
- forma funkcjonalistyczna albo reprezentacyjna;
- redukcjonizm albo symbolizm;
- istotą projektu jest materia albo relacje przestrzenne”.

Wyróżnienie tych przeciwieństw w architekturze polskiej XX wieku jest zabiegiem bardzo ciekawym poznawczo, a przeprowadzona w rozprawie w ich kontekście analiza dzieł Jana Kruga, jest nowatorskim ujęciem metodologicznym, zaproponowanym przez Habilitanta. Zasluguje też na wysoką ocenę.

Należy jednak zapytać dlaczego w tym wykazie dychotomii nie ma relacji tytułowej – „funkcja i treść”, która jest jako dychotomia podana w rozdziale końcowym, dziewiątym, w podpunkcie 9.2 (s. 236-237)

7. Jan Krug., życie i twórczość (s. 95-177)

Rozdział ten stanowi główną część rozprawy habilitacyjnej Jerzego Wowczaka. Omówienie życia i twórczości Jana Kruga zaczyna się od lat szkolnych spędzonych w Krakowie i studiów na Politechnice Lwowskiej w latach 1932-1939, podczas których Krug wykazywał dużą aktywność projektową, obejmującą zarówno projektowanie architektury, jak i obiektów rzeźbiarskich. Habilitant podkreśla, że projekty Kruga dotyczące budynków cechowało podejście funkcjonalne, a dotyczące rzeźb podejście symboliczne (s. 105). W latach okupacji 1940-1944 Jan Krug znalazł zatrudnienie w pracowni W. Panthera w Krakowie, a w 1945 roku przeniósł się na Śląsk i zatrudnił najpierw w Centralnym Zarządzie Przemysłu Węglowego w Katowicach, a potem wspólnie z bardzo już znanym i uznanym architektem Fryderykiem Tadanierem założył prywatne biuro projektowe „Rytm” w Krakowie z oddziałem w Katowicach. Habilitant pisze, że Krug wykonuje w tym czasie kilka projektów konkursowych, pośród który największy sukcesem była nagrodzona w 1948 r. i zrealizowana Centrala Tekstylna w Łodzi. Nadal jego zainteresowania zawodowe obejmują zarówno

architekturę, jak i rzeźbę i wraz z wybitnymi artystami rzeźbiarzami bierze udział w konkursie na projekt Adama Mickiewicza w Poznaniu (wyróżniony) i pomnik Chopina w Krakowie (trzecia nagroda).

Dalej czytamy, że w okresie socrealistycznym prywatne biuro Kruga zostało rozwiązane i od 1949 roku pracował on w krakowskim oddziale Centralnego Biura Projektów Architektonicznych i Budowlanych, w ramach własnego zespołu projektowego, a dodatkowo został zatrudniony na Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych w katedrze architektury. Wówczas Krug wykonuje kilka projektów, które nie doczekały się realizacji, w tym wykonany zgodnie z kanonem socrealistycznym Gmach Okręgowej Rady Związków Zawodowych w Krakowie i jego otoczenie (1949). W 1952 roku architekt wykonał – jak zaznacza Habilitant – najważniejszy projekt w swoim dorobku, a więc Klub Sportowy „Korona” wraz z pływalnią w Krakowie (s. 128), którego realizacja trwała do 1960 r. Oceniając to dzieło Habilitant pisze, że „Już sama kompozycja architektoniczna Kruga z oszczędnym rytmem elewacji o wyważonych, eleganckich proporcjach, którym bliżej do międzywojennego modernistycznego klasycyzmu niż socjalistycznej fanfaronady, podniosła architektowi wewnątrz poprzeczkę projektową” (s. 130-131). W odróżnieniu od KS „Korona”, kolejny projekt Jana Kruga - projekt gmachu „Biprohutu” z lat 1952-54 nie doczekał realizacji. Habilitant pisze dalej o aktywnej działalności Jana Kruga w SARP i podejmowane przez niego w latach 1949-1956 starania o stanowisko profesora kontraktowego w Akademii Sztuk Plastycznych w Krakowie, które nie zostały zakończone powodzeniem.. Podsumowując socrealistyczny okres twórczości J. Kruga Habilitant stwierdza, że wówczas „nieaktualna stała się przeciwstawność architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna. Z nakazu politycznego obowiązywała ‘oficjalna’ dychotomia: architektura reprezentacyjna (narodowa) albo wsteczna. Zniwelowany został rozdział między funkcjonalizmem i reprezentacyjnością” (s. 135). „Mimo politycznych uwarunkowań Krug pozostał modernistą, rozwiązując kolejne układy funkcjonalne i znajdując dla nich atrakcyjną formę przestrzenną” (s. 136).

W czasach „odwilży” po 1956 roku Krug bierze udział w wielu konkursach architektonicznych, przedstawiając w ich ramach między innymi projekt dla typowej szkoły podstawowej (1 nagroda), projekt kościoła na Bielanych w Warszawie, projekt kościoła Św. Jakuba w Częstochowie i projekt Ściany Wschodniej w Warszawie (wyróżnienie). Żadna z tych prac nie została zrealizowana. W podsumowaniu tego okresu twórczości Kruga Habilitant pisze, że „Odreagowanie socrealizmu spotęgowało dychotomiczne postrzeganie trendów. Znowu obowiązywały zasady: architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna, funkcjonalność albo reprezentacyjność formy, redukcjonizm albo symbolizm. Wszelkie klasycyzmy z dnia na dzień stały się *passee*” (s.149). Dalej czytamy, że „Krug projektując w tym czasie dwa kościoły (...) przełamał myślenie dychotomiczne i dokonał syntezy formy reprezentacyjnej z formą funkcjonalną” (s. 149).

W dalszej części rozprawy Jerzy Wowczak pisze o nękanii Kruga przez służbę bezpieczeństwa i o ostatnim okresie twórczości architekta, który obejmował – prócz projektu otoczenia urbanistycznego Pomnika Bohaterów Warszawy „Nike” - głównie dzieła malarskie oraz udział w konkursach architektonicznych, jednak bez konsekwencji realizacyjnych.

8. Dzieła (s. 179-243)

W rozdziale tym Habilitant opisuje po kolei wszystkie dzieła Jana Kruga – zarówno, te które pozostały tylko w formie koncepcji projektowej, jak i te zrealizowane (których było w sumie bardzo niewiele), zarówno obiekty architektoniczne jak i rzeźby. W odniesieniu do architektury Jerzy Wowczak pisze każdorazowo szeroko o i funkcji, układzie przestrzennym, konstrukcji i formie architektonicznej projektowanych obiektów, zwracając przy tym szczególną uwagę na efekty plastyczne elewacji. Konkluzją tych opisów jest w wielu miejscach określenie przynależności stylowej opisywanego rozwiązania. Natomiast zagadnienia dotyczące treści symbolicznych czy znaczeniowych znajdujemy tylko w trzech przypadkach, gdzie czytamy: o „zespoleńiu modernizmu z treścią sakralną” w projektach Kalwarii w Panewnikach (s. 187), o tym że „przy nowoczesnej formie, autorzy uzyskali sakralny charakter” kościoła Św. Jakuba w Częstochowie (s. 225), i o tym, że autor zastosował „mocne, pionowe podziały w oknach, które nadały elewacji bardziej podniosły charakter” w gmachu Okręgowej Rady Związków Zawodowych w Krakowie (s. 212).

O żadnych innych „treściach” architektury Habilitant w swych analizach projektów architektonicznych Jana Kruga nie wspomina. Natomiast w odniesieniu do dzieł rzeźbiarskich Jerzy Wowczak w kilku przypadkach (na s. 156, 169, 180, 227) wskazuje na ich przesłanie symboliczne – choć w równie enigmatyczny i ogólnikowy sposób (dokładniej o tym mówię dalej w Uwagach krytycznych do rozprawy).

9. Dychotomie w twórczości Jana Kruga (235-239)

Ta część pracy składa się z czterech bardzo krótkich podrozdziałów:

9.1. Architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna (s. 235).

Habilitant pisze w tym podrozdziale, że „Jan Krug bardzo wcześnie zmierzył się z wyzwaniem architektury symbolicznej. Był nim projekt konkursowy pomnika 33. Pułku Piechoty w Łomży” (s. 235). W twierdzeniu tym Jerzy Wowczak zdaje się nie zauważać faktu, że rzeźba (pomnik) to jednak nie architektura i podlega innym kryteriom oceny. Dalej wprawdzie Autor konstatuje, że w dziełach Kruga „Dostrzegamy programowy rozdział: architektura pozostaje domeną funkcjonalistycznych układów, natomiast narracja przy użyciu symbolicznych form przypisana została do architektonicznych założeń rzeźbiarskich” (s. 235), **co jednak nie przeszkodziło Habilitantowi dość nieoczekiwanie przytaczać na tejże stronie dzieł rzeźbiarskich Kruga w kontekście dychotomii „architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna” (patrz Uwagi Krytyczne w dalszej części recenzji).** Należałoby przy tym zapytać też co Habilitant rozumie przez „architektoniczne założenia rzeźbiarskie”, bo nigdzie nie wyjaśnił tego pojęcia.

9.2. Funkcja i treść (s. 236-237)

W tym podrozdziale Habilitant pisze „o przełamaniu przez Kruga schematu funkcjonalistycznego myślenia o formie reprezentacyjnego budynku” i że „zapewne byłaby to jego odpowiedź na wyzwania wynikające z obiegowej dychotomii: funkcjonalność albo reprezentacyjność” (s.236). Jednak następny fragment dociekań w tym podrozdziale, świadczy o tym, że Krug w ocenie Jerzego Wowczaka nie przełamał jednak „schematu

funkcjonalistycznego myślenia” w swej architekturze, ani w okresie socrealizmu (por. tekst s. 120-136), ani po nim, co poświadcza Habilitant stwierdzając w konkluzji tego podrozdziału, że „Dalsze znane prace konkursowe (tj. po projekcie Nike z 1959 r., przyp. MJS) wyrastały z funkcjonalistycznych przesłanek i skupiały się głównie na relacjach przestrzennych.” (s. 237)

I tak, wbrew temu, co zapowiada tytuł tego podrozdziału – „Funkcja i treść” – czytelnik niewiele dowiaduje się o owej „treści” w pracach Jana Kruga – mimo, że jak pisze Wowczak „Z nastaniem socrealizmu, wobec dopuszczenia jedynie form narratywistycznych, redukcjonizm został wykluczony.” (s. 236) Treści te w odniesieniu do twórczości Kruga są jednak w analizowanym tekście dość słabo dostrzegane. Habilitant wspomina bowiem jedynie o trzech przypadkach „treści”, zawartych dziełach architektonicznych: w budynku Centrali Okręgowej Związków Zawodowych „o bardzo (...) reprezentacyjnym charakterze (s. 236), w mozaikach ściennych klubu Korona „informujących o sportowej funkcji obiektu” (s. 237) i w projekcie kościoła dla Częstochowy, w którym autor „osiągnął formę jednoznacznie sakralną-symboliczną” (s. 237). W odniesieniu do realizacji rzeźbiarsko-urbanistycznych Habilitant wspomina tu jedynie o otoczeniu rzeźby „Nike” które było „elementem programu upamiętniającego heroizm mieszkańców stolicy” (s. 237).

„9.3. Forma albo przestrzeń” (s. 238)

Habilitant pisze tu o tym, że Krug „traktował urbanistykę, podobnie jak architekturę, a więc jako przedmiot kreacji artystycznej, (...) a urbanista to artysta, który w holistycznym podejściu do zagadnienia rozwiązuje postulaty społeczno-ekonomiczne” (s. 238). **Jest to z pewnością celne spostrzeżenie w odniesieniu do twórczości Jana Kruga.**

„9.4. Dychotomie albo pluralizm” (s.239)

Przedstawia tu Autor rozprawy twierdzenie, że „dzieła Kruga można traktować jako przykład różnych dychotomii w architekturze. Jednocześnie Jan Krug przekraczał granice dychotomicznych podziałów wytworzonych w początku XX w.” Tą tezę Habilitant w rozprawie starał się wykazać.

10. Zakończenie (s. 241-242)

Jerzy Wowczak przedstawia w nim refleksje nad dziejami architektury polskiej od lat 80. XX wieku do współczesności, stwierdzając, że „Dzisiaj Jan Krug z wielowątkową postawą twórczą, nowoczesnością, swobodą wypowiedzi artystycznej w wielu konwencjach, tylekroć z powodzeniem przekraczający te konwencje w swoich pracach – jawi się bardzo współcześnie.” (s.241). Konkluduje rozprawę myślą samego Jana Kruga: „Architekt to reprezentant interesów społeczeństwa, który ma harmonizować. Zaspakajanie potrzeb jednostki i potrzeb społeczeństwa”. **To bardzo dobrze wybrane zakończenie rozprawy.**

3. Uwagi krytyczne do rozprawy dr Jerzego Wowczaka

Uwagi krytyczne do rozprawy Jerzego Wowczaka dotyczą głównie warstwy teoretyczno-metodologicznej Jego rozważań, które w opinii recenzentki stanowią słaby punkt rozprawy.

(a) Tytuł rozprawy a jej zawartość

Tytuł rozprawy – *Funkcja i treść. Dychotomie polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga* – w sposób deklaracyjny sugeruje, że Habilitant jako główną dychotomię w architekturze Jana Kruga traktować będzie „funkcję i treść” oraz równie jednoznacznie sugeruje, że relacja ta będzie stanowić pierwszoplanowy wątek rozważań w kontekście twórczości wspomnianego architekta.

Jednakże rozprawa nie spełnia tej tytułowej deklaracji. Już bowiem we Wstępie Habilitant zmienia zdanie i pisze, że poprzez pryzmat twórczości Jana Kruga w rozprawie przedstawiona zostanie dychotomia „funkcjonalizm - symbolizm” (s. 11). Dalej, w rozdziale „6. Dychotomie polskiej architektury w XX wieku” Autor rozszerza listę głównych dychotomii dominujących w polskiej architekturze od początków XX wieku do sześciu wymienionych na stronie 92. Nadal jednak w zestawieniu tym nie ma relacji „funkcja i treść”

O tym, że tytułowa „funkcja i treść” rozumiana jest jednak przez Habilitanta jako jedna z czterech dychotomii w twórczości Jana Kruga, świadczy bardzo krótki rozdział 9 rozprawy, zatytułowany „Dychotomie w twórczości Jana Kruga”, gdzie w punkcie 9.2 przedstawiona została dychotomia „funkcja i treść”. Z tekstu tego podrozdziału wynika, że Habilitant dostrzega ową „treść” jedynie w czterech dziełach z twórczości Jana Kruga (przedstawiając ją zresztą bardzo lakonicznie), a to w: (1) w budynku Centrali Okręgowej Związków Zawodowych „o bardzo (...) reprezentacyjnym charakterze” (s. 236); (2) we wnętrzach klubu sportowego „Korona”, gdzie „narracyjną funkcję miały pełnić mozaiki ścienne w parterze, w elegancki i bezpośredni sposób informujące o sportowej funkcji obiektu” (s. 237); (3) w projekcie kościoła dla Częstochowy, w którym Krug „osiągnął formę jednoznacznie sakralną - symboliczną” (s. 237); oraz (4) w otoczeniu rzeźby „Nike” które było „istotnym elementem programu upamiętniającego heroizm mieszkańców stolicy.” (s. 237)

Czytelnik miał prawo oczekiwać, że podkreślona w tytule „treść” dzieł Jana Kruga zostanie przez Habilitanta przedstawiona szerzej w trakcie analiz poszczególnych dzieł tego architekta. Niestety te oczekiwania okazały się niespełnione. W przedstawionym na stronach 179-243 rozdziale 8 zatytułowanym „Dzieła”, jedyne stwierdzenia, które można uznać jako odnoszące się do „treści” architektury Kruga znajdujemy: (1) na stronie 187 w stwierdzeniu o „zespoleńiu modernizmu z treścią sakralną (...) które buduje razem z rzeźbą przekaz religijny” w projektach kaplic dla Kalwarii w Panewnikach ; (2) w projekcie gmachu Centrali Okręgowej Związków Zawodowych „o bardzo (...) reprezentacyjnym charakterze” (s. 212) oraz (3) na stronie 225 w zdaniu „Przy nowoczesnej formie, autorzy uzyskali sakralny charakter”, opisującym kościół Św. Jakuba w Częstochowie. Takie przedstawienie „treści” architektury Kruga jest bardzo ogólnikowe i mało informacyjne.

W odniesieniu do dzieł rzeźbiarskich Jana Kruga Habilitant w czterech przypadkach wskazuje na ich przesłanie symboliczne (na s. 156, 169, 180, 227) – choć w równie enigmatyczny i ogólnikowy sposób. Przytaczam tu te stwierdzenia: „Pomnik jest czytelnym wyrazem: idei, wartości przestrzennych, architektonicznych i rzeźbiarskich” (s. 156); „Monumentalność pomnika dobrze wyraża jego wartości ideowe” (s. 169); „Rzeźba przedstawia żołnierzy, którzy (...) wspierają się wzajemnie i chronią. Kompozycja bardzo

statyczna, wyraża siłę i spokój” (s. 180); „plac i schody (przy Pomniku Bohaterów Warszawy, przyp. MJS) miała ograniczać wertykalna kompozycja z bloków przypominających megalityczne formy ruin, układających się w gigantyczną barykadę” (s. 227).

Reasumując, zdaniem recenzentki wymienienie w tytule rozprawy na pierwszym miejscu relacji „Funkcja i treść” oraz podanie jej w kontekście dychotomii w architekturze jest bezpodstawne i nieprawidłowe. Po pierwsze, owa „treść” w twórczości Jana Kruga została przedstawiona przez Habilitanta w sposób bardzo ogólnikowy, nieprzekonywujący i w odniesienie jedynie do nielicznych obiektów. Po drugie, każda relacja dychotomiczna powinna zostać sformułowana w sposób wykluczający, a ta przedstawiona w tytule nie jest.

(b) Przyjęte ramy czasowe i etapy rozwojowe polskiej architektury XX wieku

Jerzy Wowczak jako ramy czasowe rozprawy podaje ogólnie wiek XX, a w szczególności lata 1929-1980. Dokonuje też podziału tego okresu, wyznaczając trzy jego cezury i pisząc, że „pierwszy rozdział w historii polskiego modernizmu skończył się w roku 1949.” Jako kolejną cezurę wskazuje „koniec socrealizmu w roku 1955”, a następną rok 1980, przyjmując go za koniec drugiego rozdziału w polskim modernizmie i początek postmodernizmu. Autor nie wyodrębnia przy tym okresu II wojny światowej i okupacji niemieckiej, które przecież nie były w Polsce bezpośrednią kontynuacją okresu międzywojennego w żadnej dziedzinie, w tym też w architekturze, będącej przecież - jak słusznie przyznaje sam Autor - sztuką społeczną i symboliczną. W traktowaniu architektury okresu II wojny światowej w Polsce jako bezpośredniej kontynuacji okresu międzywojennego Habilitant zaprzecza więc tak przez siebie podkreślanemu społecznemu i symbolicznemu wymiarowi architektury. Jej rola w latach 1939-1945 pod okupacją niemiecką, była przecież całkowicie i w każdym wymiarze INNA. To, że w niektórych realizacjach wojennych dostrzec można pewne podobieństwa formalne do architektury okresu międzywojennego jest argumentem dalece niewystarczającym dla przyjęcia takiej chronologii. Słusznie też w historiografii - zwłaszcza architektury polskiej - wydziela się okres międzywojenny, traktując wybuch II wojny światowej jako przerwanie jej ciągu rozwojowego.

Wątpliwości budzą również przyjęta dolna i górna rama czasowa rozprawy. Po pierwsze, Autor nie wyjaśnia wskazania roku 1929go jako dolnej ramy czasowej swych rozważań. A po drugie, Kandydat zakończył swe rozważania o architekturze polskiej na projektach wykonanych w 1960 roku (patrz strony 76-79 rozprawy), mimo iż deklarowana we Wstępie górna rama czasowa sięgała do 1980 roku. Sprowadzenie dwudziestu lat rozwoju architektury polskiej (1960-1980) jedynie do „dekady Gierka” (czyli do lat 70tych XX wieku) i skwitowanie ich w sposób bardzo lakoniczny trzema zdaniami na stronie 79 rozprawy nie może być w żadnej mierze uznane za prawidłowe.

(c) Mankamenty terminologiczne i metodologiczne rozprawy

Rozprawa Jerzego Wowczaka wykazuje istotne nieściśłości terminologiczne.

Po pierwsze. Mimo, że pojęcie „treść” w kontekście architektury występuje w tytule rozprawy, Autor nie przedstawia, co pod nim rozumie. A przecież pojęcie treści architektury nie jest bynajmniej jasne i jeżeli stanowi tytułowy przedmiot rozprawy to musi zostać w sposób wyczerpujący wyjaśniony. Nie spełnia tego przedstawiony w podrozdziale 2.2 zatytułowanym „Architektura – sztuka symboliczna” fragment tekstu, który odnosi się do tego pojęcia, i w którym na stronie 17 Habilitant pisze: „W niniejszej pracy ograniczymy analizę treści przynależnej formom architektonicznym do typu przedstawionego przez Charles’a Sandersa Peirce’a jako ‘znaków symbolicznych’.” Zdanie to zostało sformułowane w sposób niegramatyczny, a jedyne co możemy z niego wywnioskować, jest to że dla Autora rozprawy ‘znaki symboliczne’ będą stanowiły treść architektury. Wniosek ten jest jednak niespójny z tym, co Habilitant stwierdza nieco wcześniej, na stronie 16 rozprawy, a mianowicie, że jako atrybuty symbolu uznaje on zarówno treść jak i formę architektury.

Po drugie. Błędem jest przyjęte w rozprawie analizowanie dzieł rzeźbiarskich według dychotomii jakie wyróżnił Habilitant w architekturze XX wieku. A w całej rozprawie, która przedstawia również bardzo wiele dzieł rzeźbiarskich współautorstwa Jana Kruga, wszystkie dychotomie wyróżnione przez Habilitanta są „związane z architekturą” lub „odnoszące się do architektury”, o czym Kandydat wyraźnie informuje na stronie 92. Analizowanie i ocena dzieł rzeźbiarskich według tych dychotomii doprowadzić musi do nieoczekiwanych i dość absurdalnych wniosków. Mianowicie w podrozdziale 9.1 zatytułowanym „Architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna” jako przykład tej dychotomii Autor przytacza również kilkanaście dzieł rzeźbiarskich Kruga, stwierdzając jednocześnie, że tylko „architektura pozostaje domeną funkcjonalistycznych układów, natomiast narracja przy użyciu symbolicznych form przypisana została do architektonicznych założeń rzeźbiarskich”. W kontekście wspomnianej dychotomii taka analiza prowadzi do dość absurdalnego stwierdzenia, że rzeźbę Jana Kruga trzeba zaliczyć do „architektury wstecznej”.

Po trzecie. Spośród wyróżnionych przez Habilitanta na stronie 92 sześciu dychotomii w architekturze polskiej XX wieku – prócz wspomnianego wyżej przeciwstawienia „architektura funkcjonalna albo architektura wsteczna” oraz zestawienia „forma albo przestrzeń” – inne nie przystają do dychotomii stwierdzonych przez Autora w twórczości Jana Kruga, a opisanych w rozdziale 9. pt. „Dychotomie w twórczości Jana Kruga” (s. 235-239). Pojawiają się za to nowe, nie wskazane na stronie 92 relacje, takie jak „funkcja a treść” oraz „dychotomia albo pluralizm”. Bez komentarza pozostawił Habilitant natomiast aż cztery zapowiadane na stronie 92 dychotomie : „architekt funkcjonalista albo nieprzystający do współczesnych wyzwań”; „budynki nowoczesne albo akceptowalne społecznie”; „forma funkcjonalistyczna albo reprezentacyjna”; „redukcjonizm albo symbolizm”.

Po czwarte. W czytelnych na wielu stronach rozprawy wsiłkach by architekturę Jana Kruga odsunąć jak najdalej od skojarzeń z socrealizmem Habilitant posuwa się do stwierdzenia, że „Projekt „Korony” (czyli Klubu Sportowego „Korona” w Krakowie) to kompozycja funkcjonalistyczna w środku socrealizmu” (s.237). Jednak każdy kto spojrzy czy to na projekt tego klubu, czy to na jego realizację musi stwierdzić, że z kompozycją funkcjonalistyczną ma on niewiele wspólnego.

(d) Podsumowanie oceny monografii habilitacyjnej

Mimo wskazanych powyżej mankamentów merytorycznych i metodologicznych oceniam książkę habilitacyjną dr Jerzego Wowczaka pozytywnie. Nowatorsko przyjęta tematyka i tezy rozprawy oraz nowy, szeroki i niepublikowany dotąd materiał historyczny są dużym jej atutem. Na postać wybranego przez siebie bohatera Jana Kruga patrzy z wielu perspektyw, choć czasem z aprobatą stawiającą go na granicy obiektywizmu. Habilitant jednak swobodnie porusza się w podjętej problematyce i literaturze, posiada dużą umiejętność porównywania i klasyfikowania zjawisk oraz refleksji naukowej, a cała książka napisana jest dobrym, potoczystym językiem i z ciekawością się ją czyta. Można więc stwierdzić, że monografia autorstwa Jerzego Wowczaka spełnia wymagania stawiane rozprawom habilitacyjnym i stanowi znaczny wkład w rozwój dziedziny architektura i urbanistyka.

IV. Pozostałe publikacje naukowe Kandydata

Zainteresowania naukowe dr Jerzego Wowczaka przed doktoratem koncentrowały się głównie na postaci Jana Sas-Zubrzyckiego, którego twórczość była przedmiotem Jego pracy doktorskiej. W roku, w którym otrzymał on stopień doktora (2017 r.) wydał też w wydawnictwie Historia Jagellonica przygotowany do druku tekst swojego doktoratu, zatytułowany podobnie jak ta dysertacja, a więc *Jan Sas-Zubrzycki. Architekt, historyk i teoretyk architektury*. Książka ta otrzymała **Nagrodę w konkursie Miasta Krakowa Książka Miesiąca** w 2018 r.

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych swoją działalność naukową skupił wokół trzech obszarów badawczych:

- (a) konserwacji, restauracji i rewaloryzacji historycznych obiektów oraz zespołów urbanistycznych i parkowych;
- (b) historii architektury i urbanistyki drugiej połowy XX wieku, w tym zwłaszcza twórczości Jana Kruga;
- (c) twórczości Jana Sas-Zubrzyckiego

Ad. a). Tematyka związana z konserwacją, restauracją i rewaloryzacją historycznych obiektów oraz zespołów urbanistycznych i parkowych była przedmiotem czterech publikacji Jerzego Wowczaka i jednego tekstu przyjętego do druku. Pośród tych już opublikowanych są:

(-) J. Wowczak, *Współczesna restauracja powojennej rekonstrukcji zabytku*, „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation” 2019, nr 59, s. 124-132. Artykuł dotyczy restauracji kilku kamienic Rynku Starego Miasta w Warszawie, gdzie mieści się Muzeum Warszawy. Artykuł był również okazją do zaprezentowania prac konserwatorskich, jakie w latach 2011-2018 przeprowadził w tych kamienicach zespół projektowy, w którym za architekturę odpowiedzialni byli Jerzy Wowczak i Ewa Wowczak;

(-) J. Wowczak, *The reconstruction of the Museum of Warsaw – current architectural interventions in a monument of great significance fot the history of conservarion in Poland*, „Technical Transactions”, nr 2020/029. Artykuł dotyczy tego samego tematu co powyżej, z tą różnicą, że więcej miejsca poświęcono w nim pracom restauratorskim, jakie w latach 2011-2018 przeprowadził zespół z udziałem Jerzego Wowczaka;

(-) J. Wowczak, *Wojciech Bednarski Park as a Permanent Component that Determines the Urban Planning Development of Pogórze: Design Interpretation of Romantic Park*, „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation”, 2020, nr 64, s. 75-92. Tematem artykułu są dzieje założonego w 1896 roku Parku Wojciecha Bednarskiego w Pogórze oraz projekt konserwatorski rewaloryzacji tego zespołu wykonany w latach 2018-2019 przez Jerzego Wowczaka z zespołem („Projekt parku Bednarskiego”, 2019);

(-) J. Wowczak, *Inicjatywy społeczne jako stymulator decyzji w zakresie rewaloryzacji zabytkowych przestrzeni na przykładzie parku Jerzmanowskich w Prokocimiu*, „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation”, 2021, nr 68, s. 128-142. Tematem artykułu są dzieje XVIII-wiecznego zespołu dworsko-parkowego w Prokocimiu oraz przedstawienie „Projekt rewaloryzacji parku Jerzmanowskich” wykonanego w 2017 roku przez Ewę i Jerzego Wowczaków z zespołem;

Habilitant również wskazuje, że w 2023 roku artykuł jego autorstwa pt. „Przestrzeń przed Muzeum Narodowym w Krakowie jako wynik konkursu z połowy XX w.” został przyjęty do druku w „Tece Urbanistyki i Architektury Oddział PAN w Krakowie”. Tekst ten nie został jednak włączony do wniosku habilitacyjnego.

Wszystkie cztery publikacje dr Jerzego Wowczaka dotyczące konserwacji, restauracji i rewaloryzacji historycznych obiektów oraz zespołów są związane z podjętymi przez niego pracami projektowymi wykonanymi dla tych zespołów. Przedstawiają rezultaty tych prac, w kontekście szeroko zakrojonych i wnikliwych studiów historycznych przeprowadzonych przez Autora.

Ad. b). Zagadnienia z historii architektury i urbanistyki 2giej połowy XX wieku w tym twórczość Jana Kruga są tematem trzech artykułów Habilitanta (w tym jednego złożonego do druku i jednego we współautorstwie):

(-) J. Wowczak, *Klub Sportowy Korona – wzorcowy projekt socjalizmu*, „Architectus”, 2020, 3(63). Artykuł przedstawia projekt, dzieje budowy i przekształcenia klubu sportowego Korona w Krakowie, autorstwa Jana Kruga. Jest również okazją dla prezentacji projektu rozbudowy tego obiektu autorstwa J. Wowczaka i E. Wowczak z 2017 roku

(-) E. Małec-Zięba, J. Wowczak, *Rezerwat archeologiczny Włodzimierza Ściegiennego w Częstochowie-Rakowie – utracone dzieło polskiego modernizmu lat sześćdziesiątych*, „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation”, 2022, nr 72. s. 110-125 (udział Habilitanta w artykule 50%). Artykuł przedstawia powstanie i układ przestrzenny rezerwatu archeologicznego w Częstochowie-Rakowcu, który współcześnie został przebudowany, tracąc swoją wartość artystyczną i naukową.

(-) Artykuł złożony do „Wiadomości Konserwatorskich. Journal of Heritage Conservation”

„Dwa nieznanne plany Wacława Krzyżanowskiego – kluczowy epizod w historii rozwoju AGH”. Jest to tekst będący rezultatem stażu naukowego odbytego w 2020 r. na Wydziale Inżynierii Lądowej i Gospodarki Zasobami Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, przedstawiający niezrealizowane koncepcje urbanistyczno-architektoniczne rozbudowy zespołu AGH z 1949 roku autorstwa Wacława Krzyżanowskiego, podkreślając ich znaczenie dla późniejszego rozwoju przestrzennego tej Uczelni.

Wszystkie trzy artykuły Kandydata dotyczące zagadnień z historii urbanistyki i architektury drugiej połowy XX w. stanowią szczegółowe studia badawcze wybranych problemów z dziejów architektury najnowszej. Jest to zagadnienie stosunkowo nowe w historiografii, tym bardziej cenne jest jego podjęcie przez Autora.

Ad. c). Zagadnieniom twórczości Jana Sas-Zubrzyckiego poświęcił Habilitant dwa rozdziały w monografiach:

(-) J. Wowczak, *Zabudowa sióstr albertynek w Prądniku Czerwonym jako urzeczywistnienie idei polskiego budownictwa drewnianego Jana Sas-Zubrzyckiego*, [w:] A. Zachariasz, M. Zieliński (red.) *Architektura, miasto, piękno – pamięci profesora Wojciecha Kosińskiego*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego 2021, s. 207-220. Jerzy Wowczak omawia realizacje Jana Sas-Zubrzyckiego w kompleksie sióstr albertynek Prądniku Czerwonym i ich wpływ na architekturę powstałego tu w latach 80. XX w. Nowego albertyńskiego kościoła „Ecce Homo”;

(-) J. Wowczak, *Historia budowy drugiego kościoła parafialnego w Podgórzu i jego architektura*, [w:] Izabela Kraśnicka (red.), *O parafii w Podgórzu. 200 lat istnienia*, Kraków: Muzeum Krakowa 2023, s. 67-89. Habilitant przedstawia dzieje projektu i budowy kościoła w Podgórzu i jego ostatecznej, zrealizowanej wersji autorstwa Jana Sas-Zubrzyckiego.

Prócz tego habilitant jeszcze wymienił tekst złożony do druku w 2021 r. wydawnictwie pokonferencyjnym pt: „Realizacje Jana Sas-Zubrzyckiego w dwóch miastach Beskidu Makowskiego. Identyfikacja istotnego czynnika w tożsamości regionalnej w krajobrazie Jordanowa i Myślenic”. Tekst nie został załączony do wniosku habilitacyjnego

Przedstawione przez Habilitanta teksty dotyczące twórczości Jana Sas-Zubrzyckiego to rozdziały w dwóch monografiach. Prace te kontynuują zainteresowania Autora rozwijane do czasu jego doktoratu, który – co trzeba z aprobatą podkreślić został też wydany drukiem.

Podsumowując dorobek publikacyjny Kandydata, trzeba stwierdzić że liczbowo nie jest on duży. Prócz monografii habilitacyjnej obejmuje zaledwie 7 artykułów i dwa rozdziały w monografii (w przygotowaniu do druku jest trzeci). Jednak cztery z tych artykułów opublikowano w wysoko punktowym czasopiśmie „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation”, a jeden przyjęto tam do druku (każdy po 100 punktów wg punktacji MNISW). Ponadto jeden artykuł został opublikowany w czasopiśmie „Architectus” (70 punktów), a jeden w „Technical Transactions”. W sumie

więc Kandydat zdobył za te artykuły wysoką punktację, liczącą 570 punktów. Trzeba przy tym podkreślić, że wszystkie publikacje Habilitanta – zarówno artykuły, jak i rozdziały w monografiach prezentują wysoki poziom naukowy.

V. Aktywność artystyczno-projektowa i naukowa

a) Aktywność artystyczno—projektowa

Dr Jerzy Wowczak ma imponujący dorobek architektoniczno-projektowy, jako czynny architekt, członek, a czasem kierownik zespołu projektowego. Wykonywane przez Niego projekty to zarówno projekty architektoniczne (w sumie 31), jak i opracowania planistyczne oraz planistyczno-konserwatorskie (7). Duża część wykonanych przez Kandydata projektów architektonicznych została nie tylko zrealizowana, ale i otrzymała nagrody.

-) **Oto wykaz wybranych i zrealizowanych projektów, wraz z nagrodami które niektóre z nich otrzymały** (tak jak to w wykazie projektów zrealizowanych przedstawia Habilitant w. T. II na stronach 152-154 oraz w wykazie nagród w t. I na stronach 108-109) :

1. Modernizacja centrum Sosnowca, 1997-2002, zwycięstwo w konkursie SARP w 1995 r., **Nagroda SARP Grand Prix „Najlepsza przestrzeń publiczna Województwa Śląskiego** (udział Habilitanta w projekcie 25%)
2. Auditorium i wnętrza Wydziału Zarządzania AGH, 1997-2004 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
3. Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie, **I miejsce w konkursie SARP w 1999** (udział Habilitanta w projekcie 50%)
4. Projekt Muzeum II wojny światowej – Fabryka Schindlera, 2005-2008 (udział Habilitanta w projekcie 50%)
5. Projekt wykonawczy rozbudowy Instytutu Botaniki PAN w Krakowie, 2006-2007, (udział Habilitanta w projekcie 80%)
6. Projekt parkingu podziemnego pod Placem na Groblach w Krakowie, , 2009, **Nagroda Izby Inżynierów Budownictwa: Małopolski Inżynier Budownictwa w 2009 r.** (udział Habilitanta w projekcie 80%)
7. Projekt ogrodów zespołu pałacowego w Wilanowie, 2008-2011 (udział Habilitanta w projekcie 50%)
8. Projekt budynku dydaktycznego Wydziału Inżynierii Materiałowej i Ceramiki AGH w Krakowie, 2009-2011, **Nagroda Specjalna Kapituły** w konkursie architektonicznym „Kraków mój dom” w 2012 r. (udział Habilitanta w projekcie 65%)
9. Projekt budowlany rewitalizacji obszarów zielonych oraz odtworzenie „ogrodu włoskiego” w Podzamczu k. Chęcín, 2011, (udział Habilitanta w projekcie 70%)
10. Projekt ogrodów przy zamku Krzyżtopór w Ujeździe, 2011 (udział Habilitanta w projekcie 70%)
11. Przebudowa i rozbudowa zabytkowego konwentu oo. Bernardynów w Rzeszowie, 2010-2012 (udział Habilitanta w projekcie 65%)

12. Projekt przebudowy zabytkowego budynku przy ul. Kasprowicza w Olsztynie, 2012 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
13. Projekt przebudowy zabytkowej kamienicy przy ul. Bema 2 w Olsztynie, 2012 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
14. Projekty ogrodów i Franciszkańskiego Ośrodka Kultury w zespole OO. Bernardynów w Leżajsku, 2012-2015 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
15. Projekt Muzeum Podgórze w zabytkowym budynku zajazdu, 2014-2017 (udział Habilitanta w projekcie 65%), **Wyróżnienie w Kategorii „Lider Dostępności” TUP i Stowarzyszenie „Integracja”**
16. Projekt Międzynarodowego Centrum Edukacyjnego w Ciężkowicach, 2015, **I miejsce w Konkursie z nagrodą w w formie umowy na projekt wykonawczy** (udział Habilitanta w projekcie 50%)
17. Projekt przebudowy Parku Zdrojowego, Bulwarów i Deptaku w Krynicy, 2015-2022, (udział Habilitanta w projekcie 70%)
18. Projekt adaptacji dla celów ekspozycji Ujeżdżalni w Muzeum Zamku w Łańcucie, 2015 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
19. Projekt przebudowy Rynku w Podgórskiego w Krakowie, 2015 (udział Habilitanta w projekcie 80%)
20. Projekt przebudowy Rynku w Paczkowie, 2016
21. Muzeum Warszawy – projekt przebudowy 11 kamienic na Rynku Starego Miasta, 2014-2017 (udział Habilitanta w projekcie 65%), **Nagroda Prezydenta Warszawy za najlepszą rewaloryzację obiektu zabytkowego w 2018 r.** (J. Wowczak był głównym projektantem i koordynatorem międzybranżowym). Realizacja Muzeum Warszawy otrzymała też **Nagrodę w Kategorii „Lider Dostępności” TUP i Stowarzyszenie „Integracja”**
22. Projekt budynków Wydziału Inżynierii Materiałowej i Robotyki, Wiertnictwa Nafty i Gazu oraz Elektroniki, Automatyki i Inżynierii Biomedycznej AGH w Krakowie, 2017 (udział Habilitanta w projekcie 50%)
23. Projekt przebudowy i rozbudowy KS „Korona” w Krakowie, 2018 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
24. Przebudowa zabytkowej kamienicy przy ul. Plac na Groblach w Krakowie, 2018 (udział Habilitanta w projekcie 50%)
25. Projekt Parku 400-lecia w Wiśniczu, 2018-2019 (udział Habilitanta w projekcie 80%)
26. Przebudowa zabytkowej kamienicy przy ul. Miodowej 29 w Krakowie, 2018-2019 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
27. Projekt budynku Wydziału Fizyki i Informatyki Stosowanej AGH w Krakowie, 2018 (udział Habilitanta w projekcie 65%)
28. Projekt rewaloryzacji zabytkowego Parku Jerzmanowskich w Krakowie, 2019
29. Projekt rewaloryzacji zabytkowego Parku Bednarskiego w Krakowie, 2019 (udział Habilitanta w projekcie 90%)

30. Projekt rewaloryzacji zabytkowego Parku Włókniarzy w Bielsku Białej (brak daty realizacji)

31. Projekt Budowlany Getta Warszawskiego, 2023 (udział Habilitanta w projekcie 65%)

-) Wykaz wybranych opracowań planistycznych:

1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla gminy Rzepiennik Strzyżewski (udział Habilitanta w projekcie 70%)

2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla gminy Gromnik (udział Habilitanta w projekcie 70%)

3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla gminy Krościenko Wyżne (udział Habilitanta w projekcie 70%)

4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla gminy Sitkówka Nowiny (udział Habilitanta w projekcie 70%)

5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla gminy Morawica

6. Plan Ochrony dla Parku Kulturowego Obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem, 2017 (udział Habilitanta w projekcie 20%)

7. Plan Ochrony dla Parku Kulturowego dla Kazimierza i Stradomia, 2022 (udział Habilitanta w projekcie 20%)

-) Trzeba jeszcze wspomnieć o projektach niezrealizowanych, lecz nagrodzonych Habilitanta:

1. . Modernizacja Rynku w Jaśle, **III miejsce w konkursie SARP** w 1998 (udział Habilitanta w projekcie 50%)

2. Projekt Centrum Nanotechnologii AGH w Krakowie – **II miejsce w konkursie w 2008 r.** (udział Habilitanta w projekcie 50%)

3. Projekt zagospodarowania terenu AGH przy ul. Czarnowiejskiej, **III miejsce w konkursie w 2010 r.** (udział Habilitanta w projekcie 50%)

4. Projekt przebudowy kościoła Farnego w Gubinie na Centrum Kultury i Komunikacji, **III miejsce w międzynarodowym konkursie SARP w 2013 r.** (udział Habilitanta w projekcie 50%)

5. Projekt przebudowy budynku AGH w Krakowie przy ul. Budryka, 2014 , **III miejsce w konkursie** (udział Habilitanta w projekcie 50%)

6. Konkurs UIA 2020/2021 – Medal of Excellence in the Category Refurbished Existing or Historical Buildings

Podsumowując, dorobek projektowy dr Jerzego Wowczaka jest bardzo znaczący, co jest szczególnie istotne w przypadku nauczyciela akademickiego, prowadzącego zajęcia projektowe. Łączenie badań naukowych z tak rozległą praktyką projektowa jest czymś wyjątkowym i decyduje o wyjątkowych kompetencjach dydaktycznych Kandydata. Trzeba przy tym dodać, że za osiągnięcia w ochronie dziedzictwa narodowego otrzymał On w dniu 15 października 2021 r. przyznany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Medal „Gloria Artis” II stopnia.

Aktywność naukowa

Dr Jerzy Wowczak wykazał się również aktywnością naukową, prezentując swe badania oraz prace projektowo-konserwatorskie w referatach lub panelach dyskusyjnych na konferencjach naukowych:

- w październiku 2017 r. na Międzynarodowym Biennale Architektury organizowanym przez krakowski Oddział SARP w Krakowie
- w marcu 2018 r. w czasie XVII Europejskiego Kongresu Informacji Renowacyjnej w Krakowie;
- w listopadzie 2018 r. na Sesji naukowej z okazji 200-lwcia parafii w Podgórzu
- w grudniu 2018 r. na Ogólnopolskiej Konferencji z Krakowie w 100-lecie powstania niepodległych służb ochrony zabytków w Polsce;
- w październiku 2021 na Sesji Popularno-naukowej w Muzeum Podgórza;
- w listopadzie 2021 r. na Konferencji Naukowej „Tożsamość Kulturowa Regionów Karpackich” w Nowym Targu
- w maju 2022 r. na VIII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Rozpoznać przeszłość w teraźniejszości” w Krakowie;
- w kwietniu 2023 r. na IX Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Rozpoznać przeszłość w teraźniejszości” w Krakowie;
- w listopadzie 2023 r. na Konferencji „Odbudować, zmieniać, zachować? Zamki w krajobrazie Polski”.

Kilka z tych referatów zostało następnie opublikowane w formie artykułów.

Dr Jerzy Wowczak prócz pracy naukowej na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego prowadził również od kwietnia do czerwca 2023 roku istotną aktywność naukową - staż naukowy na Wydziale Inżynierii Lądowej i Gospodarki Zasobami Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. W jego trakcie podjął projekt badawczy pt. „Rozwój urbanistyczny AGH jako element przekształceń Krakowa w ośrodek metropolitalny w latach 50. XX w.”, którego rezultaty badawcze zostały przedstawione w formie artykułu pt. *Dwa nieznanne plany Wacława Krzyżanowskiego – kluczowy epizod projektowy w historii rozwoju AGH*, który został przyjęty do druku w 2024 r. w czasopiśmie „Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation”.

VI. Osiągnięcia popularyzujące naukę, dydaktyczne i organizacyjne

a) Popularyzacja nauki

Dr Jerzy Wowczak ma też znaczne osiągnięcia na polu popularyzacji nauki. Prezentował swe badania dotyczące twórczości Jana Sas-Zubrzyckiego, Jana Kruga, a także

współczesnych problemów urbanistycznych Krakowa w licznych odczytach i referatach wygłoszonych na zaproszenie różnych placówek naukowych, a w tym:

- w maju 2017 r. w Polskiej Akademii Nauk w Krakowie na zaproszenie Komisji Urbanistyki i Architektury;
- w lutym 2018 r. w Muzeum Kamienica Orsettich w Jarosławiu;
- w lutym 2018 r. w Domu Spotkań z Historią w Warszawie;
- w kwietniu 2018 r. w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie;
- w grudniu 2018 r. w krakowskim Oddziale Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków
- w styczniu 2019 r. w Muzeum Narodowym Dom Matejki w Krakowie;
- w listopadzie 2020 r. w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Przemyślu;
- w lutym 2022 r. w krakowskim Oddziale SARP;
- w grudniu 2022 r. w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego;
- w czerwcu 2022 r. na posiedzeniu Komisji Urbanistyki i Architektury PAN w Krakowie;
- w czerwcu 2023 r. na zaproszenie Sekcji Morfologii Urbanistycznej Komisji Urbanistyki i Architektury PAN w Krakowie.

Prócz tego w 2021 r. na zaproszenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa Habilitant wystąpił w filmie promującym ideę parków narodowych.

b) Osiągnięcia dydaktyczne

Habilitant prowadzi zajęcia dydaktyczne od 2009 roku na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Są to zajęcia z planowania przestrzennego, na których szczególną uwagę zwraca na problemy zrównoważonego rozwoju oraz zagadnienia związane z obszarami chronionymi, w tym szczególnie parkami kulturowymi.

Od 2021 roku prowadzi dr Jerzy Wowczak prowadzi na tej Uczelni również ćwiczenia z konserwacji zabytków. Wprowadza na tych zajęciach metody wychodzące poza standardowy proces dydaktyczny – co godne aprobaty. Przykładem tego jest zorganizowany w 2022 r. studencki konkurs z okazji Europejskiego Kongresu Informacji, którego omówienie i wyniki opublikowano następnie w czasopiśmie „Renowacje i Zabytki” w 2022 nr IV, s. 15-23. Kandydat jest także promotorem trzech prac magisterskich o tematyce konserwatorskiej, oraz recenzentem dwóch prac dyplomowych.

Osiągnięcia organizacyjne

Dr Jerzy Wowczak należy do następujących organizacji zawodowych, naukowych i społecznych:

- Małopolska Okręgowa Izba Zawodowa Inżynierów Budownictwa
- Małopolska Izba Zawodowa Architektów;
- Stowarzyszenie Architektów Polskich;
- Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków;

- Sekcja Architektury Krajobrazu Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie

- Należał do południowej Izby Zawodowej Urbanistów do czasu jej ustawowego rozwiązania w maju 2014 r.

VII. Podsumowanie recenzji

Przedstawiając oceną końcową dorobku habilitacyjnego dr Jerzego Wowczaka stwierdzić należy, że zarówno Jego główne osiągnięcie naukowe, a więc książka pt. *Funkcja i treść. Dychotomie polskiej architektury XX wieku w twórczości Jana Kruga*, jak i wykazany dorobek publikacyjny, dydaktyczny, popularyzatorski i projektowy oraz aktywność naukowa wypadają pozytywnie. Na szczególne wysoką ocenę zasługuje dorobek projektowy Habilitanta, który jest bardzo duży, co ma istotne znaczenie w przypadku nauczyciela akademickiego prowadzącego zajęcia projektowe. Równie ważnym elementem pozytywnej oceny dorobku dr Jerzego Wowczaka jest jego książka habilitacyjna, stanowiąca znaczny wkład w rozwój dziedziny architektura i urbanistyka. Podsumowując niniejszą recenzję stwierdzam, że dorobek Habilitanta jest wystarczający do uzyskania przez Niego stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka według wymogów określonych w art. 219 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2023 r. poz 742 z późn. zm.). Stwierdzam też, że dr inż. arch. Jerzy Wowczak może zostać dopuszczony do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Gdańsk, sierpień 2024 r.

(-) Maria Jolanta Sołtysik
